

Aborigenak eta indioak

Jose Maria Ripalda Crespo
UNEDeko Filosofiako katedradun emeritua

Ekarpen apal honetan, gogoratu nahi nuke lehenbizikoz Joxe Azurmendi ezagutu nueneko unea.

1993an, Espainiako funtzionarioen arteko zozketa batean izendatua izan nintzen Donostian filosofia katedradun bat aukeratzeko. Ia ezagutzen ez nuen hautagai bakarra Azurmendi zen. Zeregin erraza, omen. Baina hautagai horrek aurkezten zituen ekarpen filosofiko oro euskaraz idatzita zeuden. Bere epaileen artean, aldiz, ni barne, inork ez zuen ulertzen euskara; Azurmendik berak erdaraz mintzatu behar izan zuen.

Epaileen artean norbaitek igarri omen zuen ere, agian maltzurki, ekitaldi akademiko hura ez zetorrela bat arau oinarrizkoekin. Euskaraz mintzatzeko printzipioz normala izan behar zuen Euskal Herriko Unibertsitatean, baina kasu honetan horretarako ez zegoen jardunbide egokirik aurreikusita. Ulertzekoa da, une batean ekitaldia kolokan geratu zen. Agian, ordea, epaileen artean inork ez zuen nahi izan erantzukizun hori bere gain hartu, eta saioak segitu zen.

Hala ere, zerbait garrantzitsua geratu zen argi. Galegoa eta katalana hizkuntza latinaren mendebaldeko aldaerak dira, eta Erdi Aroan dagoeneko gaztelania baino kultur handiagokoak. Euskara, ordea, aborigena baino ez zen izan beti.

Kasu honetan, gainera, 'indioa' zirudien. Eta agian horrek bere testuinguru berezkoa zeukala gogorarazi beharko nuke: hogeigarren mendeko laurogeietan, hots, nire hartzaroen, Elizaren salbuespenarekin, euskara debekatuta zegoen; bakarrik maitasun eta jokoaren esparruan nagusitzen zen euskal hiztegia gaztelaniaren erdian. Eta gure erdarazko doinuaren ere sumatzen zenez, barregarriak egiten gintuen Espainian.

Zerbait mesprezagarria atxikitzen zitzaion euskarari... eta mingarria ere. Donostiako jesuiten eskolako morroiei 'chicuak' zeritzeten: ezta euskal edo espainol izen batekin izendatuak ere.

Duela gutxi, Guridi maisuaren *El caserío*-ko baserritarrek erdaraz hitz egiten eta kantatzen entzuteak orain mina ematen didala sumatu dut. Nire garaikook barne-barneko zauri batzuk daramatzagu; eta zauriek ahalmen zuzena dute era arraroetan aditzera ailegatzeko. Bestelakoa da, nire ustez, oraingo gaztedi euskalduna, oso positiboki zerbait eraiki nahi duena. Indartsu eta egonkor atera da ere euskara XXI. mendetik. Saminaren eta erresistentziaren erdigune oparoa bihurtu da bitartean euskara, horregatik aiurriarena ere; iraungo du, dudarik gabe. Azken hamarkadetan euskal kulturak urrats handia egin du eta indartsu dabil, askoren sufrimenduetan

oinarrirituta. Guztiz baikorra naiz horretan. Euskara hizkuntza ‘unibertsal’ (Azurmendiren hitzez) bihurtu da.

Euskararen berpizkundera berandu ailegatu izan zitzaidan, hirurogeietan Austriatik itzultzean. Hara garai garrantzitsua! Aita Altunaren eskutik nire lehen saiakera euskararekin; gero berriro atzerrira... eta 80tik berriro euskara lantzen, azkenean, duela 20 urte, intentsiboki urte sabatiko bati esker. Denbora behar izan dut euskal literatura lantzeko. Zehazki Azurmendiren idazkera jakintsuak arreta eta errespetua sortu zidan; hiztegi aberatsa, beste hizkuntzen aniztasunaz ere baliatuz eta euskararen naturalki txertatuz; batez ere sintaxi askotarikoa, malgua eta dotorea, isuri poetikoaren geruzapean manifestu filosofiko bati hurbila. Bai, euskarak merezi zuen, berez. Orain nire barruan beste hizkuntzekin lehian dago.

Eta hor lau hausnarketa apal:

1. Hizkuntza bati, kultura batean guztiz murgildua ez badago, ia ezinezkoa izango zaio beste hizkuntzetara eta kultura unibertsalera sarrera aurkitzea.

Prusiako Frederiko Handiarena da, nire ustez, adibide txar klasikoa. *De la littérature allemande* (1780) idazkian alemana eraso zuen, eta, horrela, aleman jaso eta batua sortzeko posibilitatea etorkizunerako utzi zuen, hots, kulturaren aurrerapenari esker etorriko zen etorkizunerako. Gaur egun, Alemanian, *Dialekt* deitzen zaio garatu behar omen zen alemanari; hizkuntza jasoari, ordea, frantsesa. Frederiko hil eta urte gutxi pasatu ondoren etorri zen Goetheren erantzuna Weimarren klasizismoarekin, non hizkuntza alemanak bere nazioarteko onarpen unibertsala lortu zuen.¹ Zerbait antzekoa gertatu da euskararekin XX. mendeko bigarren zatian.

Prusiako erregeak hizkuntza alemanaren kontra eta frantsesaren alde egitea nolabaiteko normaltasunez hartzen da, Leibnizen kasu antzekoa aipatuz. Baina Frederiko erregea zinez diglosikoa zen, kultura frantsesaren kontsumitzaile hutsa, akastuna eta eskusiboa;² Berlin hirian ia basamortu kultural batek inguratzen zuen gortea. Higanoten eta sefardien artean bakarrik aurki zitezkeen kultur tximista garrantzitsu batzuk. Frederikok literatura alemana gutxi ezagutzen zuen, eta obra berriak mespretxatzen zituen. Gauza bera hizkuntza eta literatura ingelesarekin. Eta hemen datorkio Frederikori beste ahultasun berezi bat, zeren eta kultura ingelesa berritzaileak, subjektibitate protestantea konpartituz, Alemanian eragin sakona eta erabakigarria izaten zuen. Frederiko Handia, ordea, ikuspuntu komertzial ingelesaren kontrakoa zen, despotismo ilustratuaren aldekoa, eta subjektibitate protestantetik urrun zegoen.³ Zentzu horretan, bere gorteko kultura etorkizunerantz itxita zegoen, eta bere bazterrean hasten ziren mugimendu berriak, agian egungo Espainian bezala.

2. Azurmendik aipatutako artikuluan atzeman duen bezala, euskara berreskuratzeaz ari denean, oraindik beste erronka baten aurrean dago: errealtate berriak bereganatzea.

Kultura globalizatuak folklore bihurtzen ditu kultura bereziak, batez ere esparru txikietakoak.

Eta hizkuntza anitz ditugu bitartean Euskal Herrian, ez hiru bakarrik, horiek hain garrantzitsuak izan arren. Ezin dugu euskara defentsiboki berreskuratzean geratu;

leihoak parez pare ireki eta aldi berean euskarari inoiz baino sendoago atxiki beharko zaio.

3. Eta hemen beste arazo nagusi bat dator: gure kultur instituzioak sistematikoki indartu behar ditugu, Espainiako kultur eredu erregionalista herrenka dabil-eta Euskal Herrian.

Espainiako konstituzioak herri homogeen bat suposatzen baitu funtsean. Eta hortik dator 8. tituluaren inkongruentzia juridikoa, behin-behineko akordio baten keinu nabarmena. Euskal Herrian ere ez dirudi euskal kultura lehentasunik denik, nortasun zaharra baizik. Nire susmoa da euskal kultura gar txikian geratuko dela instituzionalki.

Gure kultur instituzio propioak indigenak ala indioak dira? Bide erdian?

4. Ez da gauza erraza euskal filosofia sorraraztea. Espainiak berak ere ezin izan zuen horrelakorik lortu. Francisco Suárez filosofo espainol onenak latinez idazten zuen (eta horrela filosofia alemanari sustrai garrantzitsu bat ekarri zion). Protestantismoaren krisiak eta iraultzak elkar topatu behar izan zuten literatura alemanaren urrezko garaian filosofia alemana sortzeko. Baina gaur egun euskal pentsamendua une erabakigarrian izan liteke. Bultzada baten baldintza batzuk behintzat suma daitezke.

Oharrak

1. Azurmendi, Joxe (1999): 'Goethe: literatura nazional unibertala', JAKIN 111, 63-99.
2. Petersilka, Corina (2005): *Die Zweisprachigkeit Friedrichs des Großen. Ein linguistisches Porträt*, Tübingen, Niemeyer.
3. Ripalda, Jose Maria: *La década prodigiosa*, Madril, Akal. Argitaratzeaz.

JAKIN
Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus